

رتبه‌بندی عوامل موثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی^۱

محمد جواد زارع بهنمیری*، اسفندیار ملکیان کله بستی**

تاریخ دریافت: ۹۴/۱۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۳/۲۵

چکیده

یکی از عوامل مؤثر در کاهش اعتمادپذیری گزارش‌ها و صورت‌های مالی پدیده تقلب است که موجب افزایش ریسک و هزینه کسب و کار شده، اعتماد سرمایه‌گذاران را کاهش داده و اعتبار و درستکاری حرفه حسابداری را زیر سؤال می‌برد. هدف این مقاله رتبه‌بندی عوامل موثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی می‌باشد. در این راستا با استفاده از تحلیل محتوا و نظر خبرگان، بندهای گزارش حسابرسی ۱۸۱ شرکت بورسی برای ۹ سال (۱۳۸۵ الی ۱۳۹۳) مورد بررسی و طبقه‌بندی قرار گرفت، که در نهایت پرسشنامه مقایسه زوجی تکمیل شده توسط خبرگان، با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) فازی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتیجه تحقیق نشان داد بندهای مربوط به بیش‌نمایی یا کم‌نمایی درآمد و دارایی‌ها دارای بالاترین اولویت در عوامل موثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: تقلب مالی، گزارش حسابرس مستقل، مدل سلسله مراتبی (AHP) فازی.

طبقه بندی موضوعی: M42

^۱ کد DOI مقاله: 10.22051/jera.2016.2534

* دانشجوی دکتری حسابداری دانشگاه مازندران، (Mj.zare@umz.ac.ir)

** دانشیار گروه حسابداری دانشگاه مازندران، (نویسنده مسئول)، (E.malekian@umz.ac.ir)

مقدمه

گزارشگری مالی، منبع اطلاعاتی مهمی برای تصمیم‌گیری‌های اقتصادی محسوب می‌شود و مدیران، سرمایه‌گذاران، اعتباردهندگان و سایر استفاده‌کنندگان برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود از آن استفاده می‌کنند (بولو، ۱۳۸۵)، ولی با این وجود در طی چند دهه گذشته تقلبات کشف شده در گزارش‌های مالی شرکت‌ها، بازارهای سرمایه کشورهای مختلف را دستخوش نوسانات شدید نموده است. این تقلب‌ها تأثیر منفی بر بازارهای سرمایه داشته و باعث از بین رفتن اعتماد عموم به سرمایه‌گذاری شده است. طبق استاندارد ۲۴۰ حسابرسی، تقلب؛ هرگونه اقدام عمدی توسط یک یا چند نفر از مدیران اجرایی، ارکان راهبری، کارکنان، یا اشخاص ثالث، که متضمن فریبکاری برای برخورداری از مزیتی ناروا یا غیر قانونی است (کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی، ۱۳۹۴). تقلب در گزارش مالی می‌تواند تأثیری مخرب بر گزارش شرکت داشته باشد تا جایی که ماهیت شرکت به مخاطره افتد (مرکز کیفیت حسابرسی آمریکا، ۲۰۱۰). طبق بیانیه تقلب در انگلیس و ولز در سال ۲۰۰۶ تقلب اساساً شامل استفاده از خدعه برای نفع شخصی و یا آسیب به دیگری می‌باشد (انجمن حسابداران خبره انگلستان، ۲۰۰۸). تلاش‌های بسیاری برای سنجش میزان واقعی تقلب صورت گرفته است اما جمع‌آوری آمار قابل قبول در مورد تقلب آسان نیست. اکثریت تقلب‌ها کشف نشده است و حتی وقتی که تقلبی کشف شود، شاید گزارش نشود، دلیل این امر نیز این است که شرکتی که قربانی تقلب بوده شاید نخواهد چهره‌ای مخدوش در بین عموم مردم داشته باشد. در تحقیق جرائم اقتصادی جهانی در سال ۲۰۰۷ بیان شده است که بیش از ۴۳ درصد کسب و کارهای بین‌المللی قربانی تقلب در طی دو سال قبل آن بوده‌اند (انجمن حسابداران خبره انگلستان، ۲۰۰۸). افزایش شمار تقلب در گزارشگری مالی و موارد تجدید ارائه صورت‌های مالی که اغلب با ورشکستگی شرکت‌های بزرگ در آمیخته، نگرانی‌هایی را درباره کیفیت گزارشگری مالی برانگیخته است. به همین دلیل، پیشگیری یا کشف تقلب‌های با اهمیت در گزارشگری مالی همواره کانون توجه سرمایه‌گذاران، قانونگذاران، مدیران و حساب‌سازان بوده است (خانی، ۱۳۸۶).

بدون تردید حسابرسی فرآیند اطمینان‌بخشی درباره قابلیت اتکاء و مربوط بودن اطلاعات صورت‌های مالی است. هدف از حسابرسی صورت‌های مالی این است که حساب‌ساز درباره درستی تهیه و ارائه صورت‌های مالی از کلیه جنبه‌های با اهمیت در انطباق با اصول متداول حسابداری، اظهار نظر کند. اظهار نظر حساب‌ساز با این نوع تامین اطمینان در شکل غیرمطلق،

اعتبار صورت‌های مالی را افزایش می‌دهد (مکرمی، ۱۳۷۴). اظهارنظر حسابرس را مجموع قضاوت‌های حرفه‌ای، تصمیم‌گیری‌ها و توجه‌های حسابرس به صورت فشرده به عنوان نظر کارشناسی و حرفه‌ای تعریف می‌کنند. حسابرس در اظهارنظر نسبت به صورت‌های مالی باید از نبود تعریف با اهمیت اطمینان معقول کسب کند. لازمه اظهارنظر حسابرس گردآوری شواهد و انجام قضاوت‌های گسترده در انطباق صورت مالی با استانداردهای حسابداری است (نیکوزاد، ۱۳۹۲).

بند اظهارنظر گزارش حسابرس حاوی نظر صریح حسابرس در این باره می‌باشد که آیا صورت‌های مالی، از تمام جنبه‌های با اهمیت طبق استانداردهای حسابداری به نحوه مطلوب ارائه شده است یا خیر (مکرمی، ۱۳۷۴). طبق آمارهای بیان شده در سال ۲۰۱۳، ایران در بین ۱۷۷ کشور دنیا، با نمره ۲۵، رتبه ۱۴۴ را از آن خود کرده بود. در این سال دانمارک با ۹۱ امتیاز، اولین کشوری بود که در آن کمترین فساد مالی و اقتصادی اتفاق می‌افتاد (سایت الف، ۱۳۹۳). در ایران آمارهای رسمی از تقلب‌ها ارائه نمی‌شود، و تنها آمارهای غیر رسمی یافت شده در برخی روزنامه‌ها حجم فساد مالی را با اهمیت نشان می‌دهد که موجب توجه جامعه به موضوع نقش حسابرس در کشف تقلب‌های مالی شده است (مهام و ترابی، ۱۳۹۱). بنابراین این تحقیق به دنبال تحلیل و رتبه‌بندی بندهای گزارش حسابرس مستقل با توجه به احتمال وجود تقلب در گزارشات مالی شرکت‌ها می‌باشد.

مروری بر پیشینه تحقیق

الف- پژوهش‌های خارجی

هالبونی (۲۰۱۵) به شناسایی فرآیندهایی که حسابرسان داخلی و خارجی جهت شناسایی تقلب در طول حسابرسی دنبال می‌کنند، پرداخته است. نتایج نشان می‌دهند که حسابرسان داخلی بیشتر نگران موضوعاتی در مورد گزار شگری وقایع مرتبط با تقلب می‌باشند. همچنین فرآیندهای دنبال شده توسط حسابرسان خارجی تا حدودی سخت‌گیرانه تر نسبت به حسابرسان داخلی می‌باشد.

لیزیک و همکاران (۲۰۱۴)، به بررسی تأثیر حسابرسان بر تقلب حسابداری پرداخته‌اند. آنها دریافتند که شرکت‌های حسابرسی شده توسط موسسات حسابرسی بزرگ تمایل کمتری به تقلب در صورت‌های مالی خود دارند. این اثر برای تقلب‌های وابسته به درآمد شدید تر می‌شود.

برازل و همکاران (۲۰۱۴) در تحقیقی بر روی ۱۹۴ سرمایه‌گذار دریافتند که پیام‌های مالی متقلبان در کنترل و ارزیابی ریسک تقلب برای سرمایه‌گذاران موثر است و بعنوان یک چراغ قرمز برای آنها محسوب می‌شود.

دانیل و همکاران (۲۰۱۴) در تحقیقی تحت عنوان، پاسخگویی در گزارشگری مالی: شناسایی شرکت‌های متقلب، به بررسی هرگونه تفاوت معنادار بین نسبت‌های مالی در ۶۵ شرکت متقلب و ۶۵ شرکت غیر متقلب، از مجموعه شرکت‌های بورس مالزی ما بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ پرداخت. این مطالعه نشان داد که تفاوت معناداری میان شرکت‌های متقلب و غیر متقلب در نسبت‌های جمع کل بدهی‌ها بر کل دارایی‌ها و حساب‌های دریافتی بر فروش وجود دارد. اضافه بر آن، نمره Z آلتمن که احتمال ورشکستگی را اندازه می‌گیرد، برای تشخیص گزارش‌دهی مالی متقلبان استفاده شده است.

محامد و هندلی اسچاپلور (۲۰۱۴) در تحقیقی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس مالزی به بررسی استراتژی‌ها و مکانیزم‌های ریسک تقلب در صورت‌های مالی پرداخته‌اند که در این تحقیق با استفاده از ابزار پرسشنامه و مصاحبه از مدیران و حساب‌برسان و قانون‌گذاران مشخص شد که مدیریت یکپارچه و توسعه سیستم‌های داخلی سبب کاهش ریسک تقلب در صورت‌های مالی می‌شود.

آقاله و همکاران (۲۰۱۴) در تحقیق خود به بررسی عوامل مثلث تقلب (فشار، فرصت و توجیه عقلانی) در ریسک تقلب پرداختند که نتایج نشان می‌دهد که اهرم مالی و مبلغ فروش به‌طور مستقیم با پیش‌بینی سطح تقلب رابطه دارد و اندازه کمیته حسابرسی و هیئت رئیسه نیز به‌طور معکوس با سطح تقلب در صورت‌های مالی مرتبط است.

لیسیک و همکاران (۲۰۱۳) در تحقیقی به بررسی نقش حسابرسی و مجازات‌های دولتی بر تقلب شرکت‌های چینی پرداخته‌اند که در نتیجه آن به رابطه معکوس قوی بین حسابرسی و مجازات‌های دولتی بر میزان تقلب در شرکت‌های چینی دست یافته‌اند.

گوپتا و سینگ جیل (۲۰۱۲) در تحقیقی تحت عنوان "پیش‌بینی و تشخیص صورت‌های مالی متقلبان" با استفاده از روش داده‌کاوی در وهله اول اقدام به پیش‌بینی صورت‌های مالی متقلبان نموده‌اند و در وهله بعدی صورت‌های مالی متقلبان را کشف نموده‌اند.

میرونیوک و روبرو (۲۰۱۲) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر حق‌الزحمه خدمات حسابرسی و خدمات غیر حسابرسی بر ریسک تقلب مالی پرداخته‌اند که نتایج بیان می‌کند، سطح پایین دستمزد خدمات حسابرسی و سطح بالای دستمزد خدمات غیر حسابرسی، موجب افزایش ریسک تقلب در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس نیویورک شده است.

واندالین ریلی (۲۰۰۸)، به بررسی ارتباط‌های موجود بین حسابرسی تقلب و کشف تقلب پرداخت و در نهایت بیان نمود که حساب‌رسان باید: از محیط شرکت آگاهی و اطلاعات لازم را بدست آورند، مراحل کنترلی را در جهت حداقل کردن احتمال وقوع تقلب، افزایش دهند، از علایم خطر جهت کشف تقلب، استفاده و بهره لازم را ببرند و موازنه‌ای اصولی و کافی بین ریسک و کنترل‌ها اعمال کنند. مویز گلن (۲۰۰۷)، در تحقیقی دیگر تفاوت در سطح برداشت حساب‌رسان داخلی و مستقل از کارایی علایم خطر استاندارد شماره ۹۹ را جهت کشف تقلب بررسی کرد. در این تحقیق دریافت که برداشت‌ها از علایم خطر استاندارد شماره ۹۹ در کشف گزارشگری مالی متقلبان به طور گسترده‌ای متفاوت است. به طور کلی نتایج بیانگر این موضوع است که برداشت حساب‌رسان مستقل از علایم خطر در کشف تقلب، بیشتر از حساب‌رسان داخلی است. از نظر حساب‌رسان داخلی، مقدار تجربه حسابرسی داخلی به طور مستقیم بر روی درک اشخاص از علایم خطر تأثیرگذار است.

ب- پژوهش‌های داخلی

اعتمادی و زلفی (۱۳۹۲)، در تحقیقی به بررسی کاربرد رگرسیون لجستیک در شناسایی گزارشگری مالی متقلبان به استفاده از ۹ نسبت مالی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار پرداخته‌اند، در این تحقیق نشانه تقلب، اظهار نظر غیر مقبول حسابرسی، وجود اختلافات مالیاتی و وجود تعدیلات سنواتی با اهمیت و صورت‌های مالی تجدید ارائه شده، بیان شده است.

جهان‌شاد و سرداری زاده (۱۳۹۲)، در تحقیق خود به بررسی رابطه معیارهای مالی (اختلاف رشد درآمد) و معیار غیر مالی (رشد تعداد کارکنان) با گزارشگری مالی متقلبان در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار پرداخته‌اند، در این تحقیق که متشکل از ۴۰ شرکت متقلب و ۴۰ شرکت غیر متقلب در طی سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۹۰ بوده است، نتایج

حاکی از وجود رابطه منفی و معنادار بین رشد درآمد، رشد کارکنان و گزارشگری متقلبانه است.

فروغی و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهش خود، تأثیر اهمیت در حسابرسی بر توجه حسابرسان در فرآیند کشف تقلب مدیران را بررسی نموده‌اند، با استفاده از ابزار پرسشنامه و مشاهده عینی در بین ۸۲ مدیر حسابرسی و ۱۲۴ گزارش حسابرسی دریافتند که اهمیت در حسابرسی صورت‌های مالی، مانع توجه حسابرسان در فرآیند کشف تقلب مدیران می‌گردد. و همچنین گزارشات حسابرسی نشان داد که فرآیند حسابرسی صورت‌های مالی حداکثر در ۶/۳ درصد از موارد، موید کشف تقلب احتمالی مدیران است.

مهام و ترابی (۱۳۹۱) در تحقیق خود به کمی‌سازی خطر بروز تقلب در گزارشگری مالی با استفاده از برخی شاخص‌های مالی و غیر مالی درون سازمانی پرداخته‌اند، که برای این منظور از اطلاعات ۵۰ شرکت متقلب و غیر متقلب در بین سال‌های ۱۳۸۴ الی ۱۳۸۸ با استفاده از رگرسیون لجستیک استفاده نموده‌اند. نتایج حاکی از آن بوده که مدل ارائه شده در سطح اطمینان معقول، توان کمی‌سازی تقلب در گزارشگری مالی را دارد.

صفرزاده (۱۳۸۹) در پژوهش خود با استفاده از تحلیل لاجیت در داده‌های مقطعی به بررسی نقش داده‌های حسابداری در ایجاد یک الگو برای کشف عوامل مرتبط با تقلب در گزارشگری مالی در بین ۱۷۸ شرکت پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در بین سال‌های ۱۳۸۳ الی ۱۳۸۶ پرداخته است. نتایج تحقیق حاکی از صحت طبقه‌بندی در ۹۸/۸۲ درصد بوده و الگوی مذکور توانایی کشف تقلب در گزارشگری مالی را دارد.

فرقاندوست حقیقی و برواری (۱۳۸۸) در تحقیقی با عنوان بررسی کاربرد روش‌های تحلیلی در ارزیابی ریسک تقلب صورت‌های مالی (تقلب مدیریت) ملاک طبقه‌بندی ارتکاب به تقلب یا عدم تقلب را وجود اظهار نظر مردود یا عدم اظهار نظر حسابرس دانسته و با استفاده از تعداد ۱۲ نمونه نهایی و در نظر گرفتن ۷ نسبت مالی به عنوان متغیرهای مستقل؛ دو متغیر نسبت بدهی‌ها به داراییها و نسبت رشد فروش معنادار تشخیص داده شده و در صد صحت پیش بینی مدل ۹۰ درصد ذکر شده است. حامدیان و وحیدی الیزی (۱۳۸۸)، به بررسی تفاوت برداشت حسابرسان داخلی و مستقل در خصوص کارایی ۳۶ علامت خطر استاندارد حسابرسی شماره ۹۹ جهت کشف گزارشگری مالی متقلبانه پرداختند. نتایج بررسی نشان داد که تفاوت عمده ای در

برداشت حسابرسان داخلی و مستقل وجود ندارد و از دیدگاه آنها، مؤثرترین علامت خطر، "نظارت ناکافی بر کنترل‌های داخلی بااهمیت" می‌باشد. هر دو گروه حسابرسان، بسترهای خطر ناشی از فرصت را، مؤثرتر از بسترهای خطر ناشی از نگرش و انگیزه در کشف گزارشگری مالی متقابلانه طبقه‌بندی می‌کنند. همچنین نتایج پژوهش نشانگر این بود که میزان رده شغلی و برداشت حسابرسان داخلی نسبت به کارایی بسترهای خطر مؤثر بوده در حالی که این دو متغیر در مورد حسابرسان مستقل اثربخش نبوده است.

سوال پژوهش

- ۱- کدام بندهای حسابرسی از لحاظ احتمال تقلب مهم‌تر می‌باشد؟
- ۲- کدامیک از عوامل بیش‌نمایی یا کم‌نمایی ارقام ترازنامه یا سود و زیان از لحاظ احتمال تقلب مهم‌تر می‌باشد؟
- ۳- کدامیک از عوامل افشا نامناسب از لحاظ احتمال تقلب مهم‌تر می‌باشد؟
- ۴- کدامیک از عوامل عدم شناسایی تعدیلات و موارد احتمالی از لحاظ احتمال تقلب مهم‌تر می‌باشد؟
- ۵- کدامیک از عوامل موارد اختلاف بیمه و مالیات و قراردادها از لحاظ احتمال تقلب مهم‌تر می‌باشد؟

روش تحقیق

هدف عملیاتی پژوهش حاضر، پاسخ به این مسئله است که اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی، چگونه باید انجام گیرد. پس نوع و روش انجام تحقیق بر اساس هدف، کاربردی و بر اساس ماهیت، توصیفی است. از طرف دیگر این تحقیق دارای ماهیت میدانی می‌باشد؛ بدین معنا که بخش عمده‌ای از اطلاعات از طریق مصاحبه و تکمیل پرسشنامه توسط کارشناسان و خبرگان دانشگاهی و حسابرسان رسمی گردآوری شده است. تحقیق حاضر به بررسی پدیده‌های مستند و تکراری در محیط و شرایطی جدید در یک مقطع زمانی می‌پردازد. در این پژوهش برای پاسخ به سؤالات از روش‌های غیرآماري (تحقیق در عملیات) استفاده شده است. همچنین جمع‌آوری داده‌های این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است.

جامعه و نمونه آماری

جامعه هدف در دسترس این تحقیق، اساتید دانشگاهی و حساب‌رسان رسمی می‌باشند. که از بین آنها تعداد ۲۰ نفر به عنوان نمونه آماری این پژوهش شناسایی شدند تا در خصوص انتخاب عوامل مؤثر بر احتمال تقلب مالی با توجه به گزارش حسابرسی صورت‌های مالی، نظر داده و در تهیه گزارشات مورد نیاز همکاری نمایند. ۸۵ درصد پرسش‌شوندگان مرد بوده و ۶۵ درصد اعضای نمونه دارای سن بین ۳۰ تا ۴۰ سال می‌باشند. ۲۵ درصد از متخصصین استاد دانشگاه و ۷۵ درصد نیز حسابرس عضو جامعه حسابداران رسمی بوده‌اند. که ۵۰ درصد از آنها دارای تجربه کاری بین ۱۰ تا ۲۰ سال داشته‌اند.

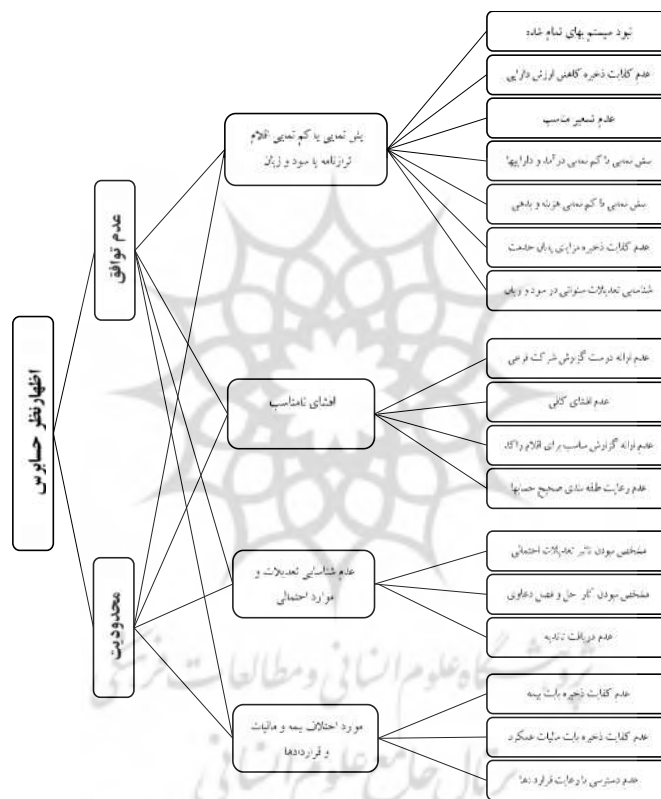
داده‌ها و مقیاس اندازه‌گیری

جهت تهیه پرسشنامه در مرحله اول، به بررسی و تحلیل محتوای اظهار نظرها و بندهای ۱۸۱ شرکت برای یک دوره ۹ ساله از ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۳ (۱۶۲۹ سال - شرکت) پرداخته شده و عوامل استخراج گردیده است. کلیه بندهای مربوط به عدم توافق و محدودیت با توجه به نظر خبرگان و متخصصین به چهار طبقه اصلی بیش‌نمایی یا کم‌نمایی اقلام ترازنامه یا سود و زیان، افشا نامناسب، عدم شناسایی تعویلات و موارد احتمالی و موارد اختلاف بیمه و مالیات و قراردادهای تقسیم شده است که هر کدام از این شاخص‌ها به ترتیب دارای ۷ عامل (نبود سیستم بهای تمام شده محصول، عدم وجود یا کفایت ذخیره کاهش ارزش دارایی، عدم تسعیر مناسب بدهی و دارایی، بیش‌نمایی یا کم‌نمایی درآمد و دارایی‌ها، بیش‌نمایی یا کم‌نمایی هزینه و بدهی، عدم کفایت ذخیره مزایای پایان خدمت و شناسایی تعویلات سنواتی در سود و زیان جاری و بالعکس)، ۴ عامل (عدم ارائه درست گزارش شرکت فرعی، عدم افشای کافی، عدم ارائه گزارش مناسب برای اقلام راكد و عدم رعایت طبقه‌بندی صحیح حساب‌ها) و ۳ عامل (مشخص نبودن تأثیر ناشی از تعویلات احتمالی حساب‌ها، مشخص نبودن مدارک لازم جهت تعیین آثار ناشی از حل و فصل دعاوی و عدم دریافت تائیدیه از بدهکاران و بانک‌ها و حساب‌های پرداختنی) و ۳ عامل (عدم کفایت ذخیره بابت بیمه، عدم کفایت ذخیره بابت مالیات عمکرد و عدم دسترسی یا رعایت قراردادهای می‌باشند (نمودار ۱)). در مرحله دوم، به منظور دست یافتن به اهداف تحقیق و پاسخگویی به سوالات تحقیق، پرسشنامه‌ای تنظیم شده است که در آن ۱۷ شاخص در ۴ طبقه با پرسشنامه‌ای مخصوص جهت رتبه‌بندی شاخص‌ها،

بین پرسش شوندگان توزیع گردید. هریک از پرسشنامه‌ها به صورت طیف ۹ گزینه‌ای نگاره ماتریس AHP فازی تنظیم شده است.

روایی و پایایی تحقیق

مقصود از روایی یا اعتبار آن است که وسیله اندازه‌گیری به واقع بتواند خصیصه مورد نظر را بسنجد. به عبارت دیگر، مفهوم روایی به این سوال پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حد می‌تواند خصیصه مورد نظر را بسنجد (سرمد و دیگران، ۱۳۸۵، ۱۷۰).

نمودار (۱): ساختار درختی سلسه مراتب تصمیم در روش AHP و شاخص‌های مورد استفاده

اهمیت روایی از آن جهت می‌باشد که، اندازه‌گیری‌های نامناسب و ناکافی می‌تواند هر پژوهش علمی را بی‌ارزش و ناروا سازد. روایی در اصل به صحت و درستی اندازه‌گیری محقق برمی‌گردد. در این تحقیق، روایی ابزار جمع‌آوری داده‌ها به روش اعتبار محتوا سنجیده شده

است. اعتبار محتوا نوعی اعتبار است که معمولاً برای بررسی اجزای تشکیل دهنده یک ابزار اندازه‌گیری به کار برده می‌شود. اعتبار محتوای یک ابزار اندازه‌گیری به سوال‌های تشکیل دهنده آن بستگی دارد. اگر سوال‌های ابزار معرف ویژگی‌ها و مهارت‌های ویژه‌ای باشد که محقق قصد اندازه‌گیری آن را داشته باشد، آزمون دارای اعتبار محتوا است (سرمد و دیگران، ۱۳۸۵، ۱۷۱).

در این تحقیق به منظور اینکه پرسشنامه از ارزش روایی مناسبی برخوردار باشد، در طراحی سوالات مواردی نظیر ساختار پرسشنامه، استفاده از جملات قابل فهم و بدون ابهام مدنظر بوده است. به منظور تعیین پایایی و قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری نیز روش‌های مختلف و متعددی وجود دارد که در پرسشنامه FAHP از شاخص سازگاری (CR) گاگوس و بوچر (۱۹۹۸) جهت بررسی این موضوع استفاده شد و از آنجایی که مقادیر بدست آمده کمتر از ۰/۱۰ است، قابل قبول است.

روش تحلیل سلسله مراتبی فازی (FAHP)

این روش، یکی از تکنیک‌های اولیه در تصمیم‌گیری چند معیاره است که برای حل اکثر مسائل پیچیده مناسب است. این روش توسط ساعتی در سال ۱۹۸۰ و به عنوان روش حل مسائل تصمیم‌گیری اقتصادی و اجتماعی مطرح گردید و پس از آن برای طیف گسترده‌ای از مسائل تصمیم‌گیری به کار گرفته شد. AHP یک مسئله تصمیم‌گیری را در سلسله مراتب مختلف شامل هدف، معیارها، زیر معیارها و گزینه‌های تصمیم ساختاردهی نموده و بستر گسترده‌ای را فراهم می‌آورد تا از این طریق بتوان تمام مسائل با خواص حسی بودن، عقلایی بودن با وجود چند هدفه بودن، چند معیاره بودن و چند تصمیم‌گیرنده بودن را در شرایط قطعی یا نامطمئن و در حضور گزینه‌های مختلف حل نمود. در AHP فرض اساسی این است که مسئله تصمیم‌گیری را می‌توان به شکل خطی از بالا به پایین همانند یک سلسله مراتب، تجزیه و تحلیل کرد. در این حالت، سطوح بالاتر بطور کارکردی مستقل از همه سطوح پایین تر خود است و همچنین، عناصر واقع در هر سطر نیز مستقل از هم در نظر گرفته می‌شوند. AHP تنها رتبه و وزن گزینه‌ها را مشخص نمی‌کند، بلکه پایداری نسبی آنها را نیز اندازه می‌گیرد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۴). ایده اساسی AHP دریافت دانش کارشناسان در رابطه با پدیده مورد مطالعه است. اما AHP کلاسیک ممکن است به درستی قادر به بازتاب فرآیند شناختی بشر (به

ویژه در شرایطی که مسائل به طور کامل تعریف نشده‌اند یا حل این مسائل شامل داده‌های نامطمئن است) نباشد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۴). لذا در این پژوهش از روش فرآیند تحلیل سلسله مراتبی فازی چانگ (۱۹۹۶) استفاده می‌شود.

یافته‌های تحقیق

در این بخش با استفاده از مراحل فازی سازی و داده‌های استخراج شده از پرسشنامه مربوط به متخصصان و خبرگان، شاخص‌های مورد استفاده با استفاده از رویکرد AHP فازی در سه طبقه رتبه‌بندی و وزن‌دهی شده‌اند. که رتبه‌بندی‌ها و وزن‌های محاسبه شده به صورت زیر می‌باشد.

اولویت‌بندی بندها در طبقه اول

با توجه به نگاره ۱ به نظر خبرگان و متخصصان از بین بندهای عدم توافق و بندهای محدودیت در گزارشات حسابرسان مستقل، بند عدم توافق نسبت به بندهای محدودیت از بعد احتمال تقلب مالی مهم‌تر می‌باشد.

نگاره (۱): وزن نهایی و رتبه‌بندی بین بندهای عدم توافق و محدودیت

فاکتورها	عدم توافق	محدودیت
حداقل درجه امکان‌پذیری	۱	۰/۴۵۵
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۶۸۷	۰/۳۱۲
رتبه	۱	۲

اولویت‌بندی بندها در طبقه دوم

با توجه به نگاره شماره ۲ به نظر خبرگان و متخصصان از بین بندهای اظهار نظر حسابرسان بیش‌نمایی یا کم‌نمایی ارقام ترازنامه و سود و زیان از بعد احتمال تقلب مالی مهم‌تر می‌باشد.

نگاره (۲): وزن نهایی و رتبه‌بندی بین بندهای اظهارنظر حسابرسان

فاکتورها	بیش نمایی یا کم نمایی ارقام ترازنامه و سود و زیان	افشای نامناسب	عدم شناسایی تعدیلات و موارد احتمالی	موارد اختلاف بیمه و مالیات و قراردادهای
حداقل درجه امکان‌پذیری	۱	۰/۴۰۳	۰/۷۲۰	۰/۴۳۵
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۳۹۰	۰/۱۵۷	۰/۲۸۱	۰/۱۷۰
رتبه	۱	۴	۲	۳

اولویت بندی بندها در طبقه سوم

با توجه به نگاره‌های ۳ الی ۶ به نظر خبرگان و متخصصان اولویت‌بندی بندهای حسابرسان بصورت زیر می‌باشد.

نگاره (۳): رتبه‌بندی بین بندهای بیش نمایی یا کم نمایی ارقام ترازنامه و سود و زیان

فاکتورها	تعمیر نامناسب دارایی و بدهی	تعمیر نامناسب دارایی و بدهی	بیش نمایی یا کم نمایی درآمد و دارایی	بیش نمایی یا کم نمایی هزینه و بدهی	میزبانی پایان خدمت	عدم کیفیت ذخیره	سنواری در سود و زیان شناسایی تعدیلات
حداقل درجه امکان‌پذیری	۰/۳۰۶	۰/۲۶۱	۰/۰۹۹	۱	۰/۸۵۹	۰/۳۹۹	۰/۲۲۳
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۰۹۷	۰/۰۸۲	۰/۰۳۱	۰/۳۱۷	۰/۲۷۲	۰/۱۲۶	۰/۰۷۱
رتبه	۴	۵	۷	۱	۲	۳	۶

نگاره (۴): وزن نهایی و رتبه‌بندی بین بندهای افشای نامناسب

فاکتورها	عدم ارائه درست گزارش شرکت فرعی	عدم افشای کافی	عدم ارائه گزارش مناسب ارقام راكد	عدم طبقه بندی صحیح حساب‌ها
حداقل درجه امکان‌پذیری	۱	۰/۲۵۰	۰/۳۴۵	۰/۳۲۷
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۵۱۹	۰/۱۳۰	۰/۱۷۹	۰/۱۷۰
رتبه	۱	۴	۲	۳

تکانه (۵): وزن نهایی و رتبه‌بندی بین بندهای عدم شناسایی تعديلات و موارد احتمالی

فاکتورها	مشخص نبودن تأثیر ناشی از تعديلات احتمالی حساب‌ها	مشخص نبودن مدارک لازم جهت تعیین آثار ناشی از حل و فصل دعاوی	عدم دریافت تائیدیه‌ها
حداقل درجه امکان‌پذیری	۱	۰/۳۹۴	۰/۴۳۹
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۵۴۵	۰/۲۱۴	۰/۲۳۹
رتبه	۱	۳	۲

تکانه (۶): وزن نهایی و رتبه‌بندی بین بندهای موارد اختلاف بیمه و مالیات و قراردادهای

فاکتورها	عدم کفایت ذخیره بیمه	عدم کفایت ذخیره مالیات	عدم دسترسی به قراردادهای
حداقل درجه امکان‌پذیری	۰/۴۴۰	۱	۰/۳۳۲
وزن نهایی شاخص‌ها	۰/۲۴۸	۰/۵۶۳	۰/۱۸۷
رتبه	۲	۱	۳

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت تقلب مالی در اقتصاد و ضررهای هنگفتی که برای سهامداران و جامعه به دنبال دارد و اینکه خیلی از تقلب‌های مالی کشف نمی‌شوند و یا به دلایلی افشا نمی‌گردد و نیز به طور کلی در ایران برخلاف کشورهای پیشرفته که سازمانی جهت کشف تقلب مالی دارند، هیچ نهاد و سازمانی و اطلاعات مستندی در خصوص تقلب وجود ندارد، بنابراین در این پژوهش تلاش شد تا به منظور پیش‌بینی تقلب و ارزیابی بهتر بندهای گزارش حساب‌برسان مستقل با رویکرد سلسله‌مراتبی (AHP فازی) اقدام به رتبه‌بندی و وزن‌دهی بندهای گزارش حساب‌برسان مستقل با توجه به احتمال تقلب مالی شود. طبق استاندارد ۳۱۵ حساب‌رسی، حساب‌برسان باید خطرهای تحریف بااهمیت ناشی از تقلب را در سطح صورت‌های مالی، و در سطح ادعاهای مربوط به گروه‌های معاملات، مانده حساب‌ها و موارد افشا مشخص و ارزیابی کند. در این راستا پرسشنامه تهیه شده در اختیار ۲۰ تن از اساتید خبره دانشگاهی و حساب‌برسان مستقل قرار گرفت. دسته‌بندی مناسب بندهای گزارش اظهارنظر حساب‌رسی و تحلیل مناسب آن امکان نگرش دقیق‌تری به حیطه تقلب مالی را مهیا ساخت. بکارگیری رویکرد سیستمی در بررسی بندهای گزارش اظهارنظر حساب‌رسی، استفاده از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره برای

تعیین درجه اهمیت این بندها از جمله نکات برجسته این پژوهش است که علاوه بر ترکیب مناسبی از ابزارهای محاسباتی و تحلیلی در کنار یکدیگر فرایند هدفمندی را بسوی رتبه‌بندی بندهای گزارش حسابرسی با توجه به احتمال تقلب مالی، طراحی و عملیاتی نمود. بدین ترتیب بندهای گزارش حسابرس مستقل که در مقایسه با یکدیگر با توجه به احتمال تقلب اولویت دارند عبارتند از:

مرحله اول، از بین بندهای مربوط به عدم توافق و محدودیت، بندهای عدم توافق در احتمال وجود تقلب مالی مهم‌تر بوده و دارای اولویت است.

در مرحله دوم، از بین طبقه‌بندی اصلی بندهای حسابرسی، بندهای مربوط به بیش‌نمایی یا کم‌نمایی اقلام ترازنامه و سود و زیان در احتمال وجود تقلب مالی مهم‌تر و دارای اولویت بوده است.

در مرحله سوم، از بین موارد موجود در طبقه بیش‌نمایی یا کم‌نمایی اقلام ترازنامه و سود و زیان، بندهای مربوط به بیش‌نمایی یا کم‌نمایی درآمد و دارایی و از بین موارد موجود در طبقه افشای نامناسب، بندهای مربوط به عدم ارائه درست گزارش شرکت فرعی و از بین موارد موجود در عدم شناسایی تعدیلات و موارد احتمالی بندهای مربوط به مشخص نبودن تأثیر ناشی از تعدیلات احتمالی حساب‌ها و در نهایت از بین موارد موجود در طبقه موارد اختلاف بیمه و مالیات و قراردادها بندهای مربوط به عدم کفایت ذخیره مالیات در احتمال وجود تقلب مالی مهم‌تر و دارای اولویت بوده است.

با توجه به نتایج به دست آمده می‌توان بیان نمود که بندهای مربوط به بیش‌نمایی یا کم‌نمایی درآمد و دارایی از اولویت بالاتری در احتمال وجود تقلب در بین نظرات متخصصین و خبرگان دارا بوده است.

با توجه به نتایج تحقیق، پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

۱- رتبه‌بندی بندهای اظهار نظر حسابرسان با توجه به احتمال تقلب می‌تواند راهنمای خوبی در برآوردهای ریسک‌های حسابرسی، برای حسابرسان به شمار آید. از آنجایی که در تحقیق حاضر رتبه‌بندی در سه سطح انجام شده است؛ لذا پیشنهاد می‌شود که حسابرسان به رتبه‌بندی‌های انجام شده در انجام فرآیند حسابرسی خود توجه کافی داشته باشند.

- ۲- با توجه به رتبه‌بندی‌های انجام شده به سرمایه‌گذاران و تامین مالی‌کنندگان شرکت‌ها توصیه می‌شود که در شرکت‌هایی سرمایه‌گذاری نمایند که بندهای بااهمیت متناسب با تقلب در آنها کمتر باشد و در تصمیمات خود نتایج تحقیق را مدنظر داشته باشند.
- ۳- با توجه به نبود اطلاعات مربوط به تقلب مالی در ایران و اهمیت موضوع تقلب و نیاز به تحقیقات بیشتر در این زمینه، به محققان پیشنهاد می‌شود از رتبه‌بندی‌های ارائه شده بعنوان نماینده تقلب برای شرکت‌ها استفاده نمایند.

محدودیت‌های تحقیق

- تحقیق حاضر نیز همانند سایر تحقیقات پیمایشی با یک سری محدودیت‌هایی مواجه بوده است. مهمترین محدودیت‌های این تحقیق عبارتند از:
- ۱- نارسایی‌های ذاتی مرتبط با متدولوژی تحقیق در زمینه استفاده از پرسشنامه که در مجموع عامل محدود کننده مهمی در تعمیم‌دهی نتایج تحقیق تلقی می‌گردد.
- ۲- تعداد زیاد سؤالات پرسشنامه این پژوهش نیز ممکن است باعث خستگی پاسخ‌دهندگان و در نتیجه کاهش میزان دقت پاسخ‌گویی خبرگان شده باشد.

منابع

- اعتمادی، حسین و زلفی، حسن. (۱۳۹۲). کاربرد رگرسیون لجستیک در شناسایی گزارشگری مالی متقلبان. *مجله دانش حسابرسی*، سال ۱۳، شماره ۵۱، ۱۶۳-۱۴۵.
- بولو، قاسم. (۱۳۸۵). نظام راهبری شرکتی و تأثیر آن بر کیفیت سود، *مجله بورس اقتصادی*، شماره ۵۲، ۸-۱۱.
- جهانشاد، آرزینا و سرداری زاده، سپیده. (۱۳۹۳). رابطه معیارهای مالی (اختلاف رشد درآمد) و معیار غیر مالی (رشد تعداد کارکنان) با گزارشگری مالی متقلبان. *مجله پژوهش حسابداری*، سال چهارم، شماره ۱۳، ۱۹۸-۱۸۱.
- خانی، عبدالله. (۱۳۸۶). فعالیت‌های تقلب آمیز و آینده حرفه حسابداری رسمی، *نشریه حسابرسی*، شماره ۳۸.
- رضائی، عبدالله، آقاجانی، حسنعلی و یحیی زاده فر، محمود. (۱۳۹۴). اولویت بندی عوامل موثر بر وفاداری مشتریان شرکت کاله، *فصلنامه تحقیقات بازاریابی نوین*، سال پنجم، شماره اول، ۲۱۹-۲۳۴.

- سازمان حسابرسی ایران. (۱۳۹۴). مسئولیت حسابررس در ارتباط با تقلب و اشتباه، در حسابرسی صورت‌های مالی [استاندارد حسابرسی ۲۴۰]. تهران.
- سایت الف (۱۳۹۳). رتبه جهانی ایران در فساد اقتصادی، alef.ir.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، انتشارات آگاه، چاپ سیزدهم.
- صفرزاده، محمد حسین. (۱۳۸۹). توانایی نسبت‌های مالی در کشف تقلب در گزارشگری مالی: تحلیل لاجیت، *مجله دانش حسابداری*، سال اول، شماره ۱، ۱۶۳-۱۳۷.
- فرقاندوست حقیقی، پرواری، فرید. (۱۳۸۸). بررسی کاربرد روش‌های تحلیلی در ارزیابی ریسک تحریف صورت‌های مالی تقلب مدیریت، *فصلنامه دانش و پژوهش حسابداری*، شماره شانزدهم.
- فروغی، داریوش، خالقی، محسن و رسائیان، امیر. (۱۳۹۱). مفهوم اهمیت در حسابرسی صورت‌های مالی و تأثیر آن بر توجه حسابرسان در فرآیند کشف تقلب مدیران، *مجله پیشرفت‌های حسابداری*. دوره چهارم، شماره اول، ۱۳۵-۱۱۱.
- مکرمی، یدالله. (۱۳۷۴). هدف از صورت‌های مالی و ویژگی‌های کیفی اطلاعات مالی، *مجله حسابداری*، شماره ۱۱۰، ۶-۱۳.
- مهام، کیهان و ترابی، ابوالفضل. (۱۳۹۱). ارائه مدل رتبه‌بندی ریسک در تقلب گزارشگری مالی. *همایش ملی جهاد اقتصادی (با تأکید بر تولید ملی، حمایت از کار و سرمایه ایرانی)*، دانشگاه مازندران.
- وحیدی الیزه‌ای، ابراهیم و حدادیان، حامد. (۱۳۸۸). برداشت حسابرسان ایران از کارایی علایم خطر در کشف گزارشگری مالی متقلبانه، *فصلنامه تحقیقات حسابداری*، شماره سوم.
- Aghghaleh, S. F. , Iskandar, T. M. and Mohamed, Z. M. (2014). Fraud Risk Factors of Fraud Triangle and the Likelihood of Fraud Occurrence: Evidence from Malaysia, *Information Management and Business Review*, Vol. 6, No. 1, pp. 1-7
- Brazel, J. F, Jones, K. L, Thayer, J. and Warne, R. C. (2014). Understanding Investor Perceptions of Financial Statement Fraud and Their Use of Red Flags: Evidence from the Field, *Working Paper*, Retrived from <http://ssrn.com/abstract=1460820>
- Center for Audit Quality (2010). *Deterring and Detecting Financial Reporting Fraud: A Platform for Action*, The USA,
- Chartered Institute of Management Accountants (2008). *Fraud risk management: a guide to good practice*, first edition, UK
- Dalnial, H. , Kamaluddin, A. , Mohd Sanusi, Z. and Syafiza Khairuddin K. (2014). Accountability in financial reporting: detecting fraudulent firms, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, No. 145, 61– 69
- Gupta, R. and Singh Gill, N. (2012). Prevention and Detection of Financial Statement Fraud – An Implementation of Data Mining Framework,

International Journal of Advanced Computer Science and Applications,
Vol. 3, No. 8

- Halbouni, S. S. (2015). The Role of Auditors in Preventing, Detecting, and Reporting Fraud: The Case of the United Arab Emirates (UAE) , *International Journal of Auditing*, 117-130
- Mironiuc, M. and Robu, I. B. (2012). Empirical study on the analysis of the influence of the audit fees and non audit fees ratio to the fraud risk, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 62, 179 – 183
- Mohamed, N. and Handley, S. M. (2014). Financial statement fraud risk mechanisms and strategies: the case studies of Malaysian commercial companies, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, NO. 145, 321 – 329
- Moyes Glen D. (2007). The differences in perceived level of fraud-detecting effectiveness of sas no. 99 red flags between external and internal auditors. *Journal of Business & Economics Research*;5 (6) .
- Wanda L. (2008). Fraud: what's it all about? audit and advisory services. *Ethics and Fraud in The Workplace*.

